

УДК: 343.137

*Гриза О. В.,
аспірант Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСОБІВ І ЗАХОДІВ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТАЄМНИЦІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

У статті розглянуто засоби і заходи збереження таємниці досудового розслідування з огляду на процесуальну форму діяльності органів досудового розслідування у сучасних умовах. Викладено напрямки удосконалення забезпечення таємниці досудового розслідування з огляду на теорію та практику кримінальної процесуальної діяльності в досудовому слідстві.

***Ключові слова:** досудове розслідування; процесуальні дії; таємниця досудового розслідування; засоби і заходи збереження таємниці досудового розслідування.*

В статье рассмотрены средства и меры сохранения тайны досудебного расследования учитывая процессуальную форму деятельности органов досудебного расследования в современных условиях. Изложены направления совершенствования обеспечения тайны предварительного расследования учитывая теорию и практику уголовного процессуальной деятельности в досудебном следствии.

***Ключевые слова:** досудебное расследование; процессуальные действия; тайна досудебного расследования; средства и меры сохранения тайны досудебного расследования*

Постановка проблеми. Ефективність діяльності з розслідування злочинів залежить від багатьох чинників. Особи, які її здійснюють, стикаються з широким колом проблем різного характеру: правового, організаційного, технічного, професійного та ін. Серед обставин, що можуть негативно вплинути на всебічність, повноту й об'єктивність кримінального провадження, є розголошення таємниці досудового слідства. Для вирішення проблеми забезпечення збереження таємниці досудового розслідування важлива роль належить заходам і засобам, які створюють умови зі збереження таємниці

досудового розслідування від розголошення. Визначення наявних і розроблення нових заходів і засобів збереження таємниці досудового розслідування, їх раціональне застосування у слідчій практиці є одним із важливих напрямів її вдосконалення.

Метою статті є дослідження удосконалення застосування засобів і заходів збереження таємниці досудового розслідування

Аналіз останніх публікацій. Проблемам застосування засобів і заходів збереження таємниці досудового розслідування приділяли увагу у наукових працях відомі вчені України: Ю. П. Аленін, В. П. Бахін, Т. В. Вар-

фоломеева, А. Ф. Волобуєв, В. Г. Гончаренко, Ю. М. Грошевий, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, О. А. Кириченко, Н. І. Клименко, В. О. Коновалова, М. В. Костицький, В. С. Кузьмічов, В. К. Лисиченко, В. Г. Лукашевич, Г. А. Матусовський, О. Р. Михайленко, В. Т. Нор, М. І. Панов, І. В. Постіка, М. В. Салтевський, М. Я. Сегай, І. Я. Фрідман, В. Ю. Шепітько, М. Є. Шумило та ін. Деякі з них досліджували окремі аспекти збереження таємниці досудового розслідування та питання, що з цим пов'язані.

Досліджувана проблема певною мірою висвітлювалася у працях вітчизняних і зарубіжних учених: Т. В. Авер'янової, В. Д. Берназа, Р. С. Белкіна, І. О. Биховського, В. В. Бірюкова, О. Д. Бойкова, В. І. Гаєнка, О. М. Гуміна, В. Є. Даліна, А. В. Дулова, С. Д. Ігнатова, Г. Г. Камалової, В. А. Колесника, І. О. Копилова, В. П. Лаврова, О. М. Ларіна, Є. Д. Лук'янчикова, Є. І. Макаренка, З. В. Макарової, І. І. Мартинович, А. Є. Маслова, М. А. Михайлова, П. Д. Нестеренка, О. В. Одерія, І. Л. Петрухіна, С. Б. Пестрікова, О. О. Садченка, М. О. Сергатово, І. В. Смолькової, Т. М. Телеги, В. В. Тищенко, А. А. Фат'янова, О. Г. Філіппова, П. В. Цимбала та ін.

Основний виклад матеріалу.

Перш за все, хочемо наголосити на тому, що у 2000-х роках слідчі більше замислювались над питанням необхідності збереження таємниці досудового слідства. Підтвердженням цього є анкетування, проведене В. Г. Лісогором у своєму дисертаційному дослідженні, яке засвідчило, що у 2003 році відсоток слідчих, які вживали заходів щодо збереження таємниці досудового слідства складав 99,2% опитаних. Серед них 66,1% респондентів назвали найбільш діє-

вим та часто застосовуваним заходом попередження про недопустимість розголошення даних, 58,9% – повідомлення іншим особам лише тієї інформації, яка необхідна для виконання слідчих дій, 60,5% – обмеження кола осіб, які можуть отримати інформацію про результати розслідування, 45,2% – збереження у таємниці підготовки слідчих дій, 2,4% – інші заходи [1, с. 31-36].

Сьогодні ситуація дещо інша. Більшість працівників органу досудового розслідування хоч і знають про наявність у кримінальному та кримінальному процесуальному законодавстві норм щодо заборони розголошення таємниці досудового розслідування, все одно дуже рідко використовують надані законодавцем правові можливості. Серед опитаних слідчих 30% зазначило про систематичне невжиття заходів щодо попередження протокольно учасників кримінального провадження про заборону розголошення даних досудового розслідування. 70% слідчих наголосило на поодиноких випадках роз'яснення необхідності додержання таємниці досудового розслідування, при цьому визнавши, що ці випадки стосуються усного роз'яснення обов'язку нерозголошення даних досудового розслідування, що аж ніяк не пов'язано із письмовим попередженням про кримінальну відповідальність за ст. 387 КК України.

За такої статистики можна цілком сміливо стверджувати про те, що робота слідчих стосовно забезпечення збереження таємниці досудового розслідування ведеться досить пасивно та безініціативно і потребує удосконалення, а засоби і заходи її реалізації – оптимізації.

Перш за все, на наш погляд, слід удосконалити законодавчу базу, яка регламентує право слідчого вимагати нерозголошення даних досудового розслідування під у зв'язку із можливістю притягнення до кримінальної відповідальності. Однак, КПК України чітко не визначає критеріїв, які дають слідчому право відносити одні дані досудового розслідування до професійної таємниці, а з іншими давати можливість учасникам кримінального провадження знайомитись у випадку подачі відповідного клопотання в порядку статті 221 КПК України.

Одним із критеріїв віднесення відомостей до таємниці досудового розслідування вважати здатність інформації після її розголошення ганьбити людину, принижуючи її честь та гідність, що передбачено законодавцем у ч. 2 ст. 387 КК України. З огляду на закріплення в Конституції України права на повагу до честі і гідності кожної людини та громадянина на території нашої держави, у слідчого, як представника органу державної влади автоматично виникає обов'язок додержання приписів Конституції у кримінальному провадженні. Крім цього, важливою з точки зору аналізу слідчої ситуації є стан очевидності чи неочевидності вчиненого кримінального правопорушення. За умов очевидності, важливим є якісний збір доказової інформації максимально ретельно та уважно, без будь-якого прояву недбалості у ставленні до роботи. В умовах же неочевидності й годі доводити важливість збереження у таємниці не тільки відомостей про сам факт вчинення кримінального правопорушення, а й форми і методи оперативно-розшукових заходів, слі-

дчих (розшукових) дій на початковому етапі розслідування та під час проведення невідкладних процесуальних дій.

Наступним критерієм віднесення даних до таємниці досудового розслідування є наявність об'єктивних підстав вважати, що розголошення відомостей може зашкодити повноті та неупередженості розслідування. Вказані принципи кримінального провадження починають реалізовуватись, перш за все, під час складання плану спільних слідчих (розшукових) заходів. У подальшому виконання всіх передбачених планом заходів якраз і направлено на забезпечення повноти досудового розслідування, а послідовність їх проведення у чітко передбаченій кримінальній процесуальній формі сприяє неупередженості проведення досудового розслідування.

Логічним та законодавчо обґрунтованим є віднесення охоронюваних таємниць до критеріїв таємниці досудового розслідування.

Узагальнюючи сформовані нами вище критерії віднесення інформації слідчим до таємниці досудового розслідування, слід наголосити на необхідності внесення доповнень до статті 222 КПК України. Пропонуємо частину 2 статті 222 викласти у новій редакції: Таємницю досудового розслідування можна розголошувати лише з дозволу слідчого або прокурора і в тій частині провадження, в якій вони визнають можливим.

Також пропонуємо закріпити у КПК України критерії віднесення відомостей до таємниці досудового розслідування, доповнивши статтю 222 частиною 4, текст якої викласти у наступній редакції:

4. Критеріями для віднесення відомостей до таємниці досудового розслідування є:

- наявність процесуального права особи у доступі до таких відомостей;

- здатність відомостей досудового розслідування після їх розголошення ганьбити людину, принижувати її честь і гідність;

- здатність відомостей досудового розслідування після їх розголошення зашкодити повноті та неупередженості в кримінальному провадженні;

- всі дані про застосування заходів безпеки;

- належність інформації до іншого виду охоронюваної законом таємниці.

З метою попередження розголошення відомостей досудового провадження важливе значення має поняття і структура механізму нерозголошення. Так, науковець І.В. Кутазова вважає, що механізм недопустимості розголошення даних кримінального судочинства – це законодавчо санкціонований порядок організації фактично і юридично значимих дій уповноважених суб'єктів обирати й застосовувати правові засоби механізму кримінального процесуального забезпечення недопустимості розголошення даних кримінального судочинства з метою захисту інтересів особистості, суспільства і держави, що зумовлюють успішне розслідування у досудовому і судовому провадженні [2, с. 48].

Удосконаленню слідчої та прокурорської діяльності підлягають також і тактичні особливості проведення слідчих (розшукових) дій. Систематичне проведення того самого

допиту свідка щоденно створює у думках та діях слідчого, прокурора елементи автоматизму, що не завжди може сприяти повноті здійснення досудового розслідування. Так само як кримінальне правопорушення кожне індивідуальне за своєю сутністю, так і процес його розслідування має свої тонкощі та особливості. Не можна шаблонно допитувати людей по різних провадженнях. Перш за все, всі люди різні, інформація, якою володіють свідки також різна, у зв'язку з чим і характер та необхідність тих самих уточнюючих запитань повинен визначатись індивідуально, з урахуванням особистості допитуваного, характеру кримінального правопорушення, предмету досудового розслідування тощо.

Не менш важливу роль відіграє і організація праці, облаштування робочого місця слідчого, прокурора, що прямо впливає на можливість збереження таємниці досудового розслідування. Розміщення удвох, втрьох, а, подекуди, і вчотирьох у службовому кабінеті, де може виникнути ситуація, коли кожний слідчий буде допитувати осіб в одному приміщенні, а останні матимуть можливість слухати інформацію, дані про інші кримінальні провадження.

Так, звісно, можна розподілити між слідчими час проведення допитів таким чином, щоб одночасно в кабінеті не перебувало 5-8 осіб. Але, якщо у провадженні одного слідчого 120-300 кримінальних проваджень, то важкувато буде навіть лише спланувати дати та час проведення допитів, не кажучи вже про їх безпосереднє проведення. А якщо врахувати ще і випадки, коли допит проводиться з перервами 3-4 години, то це взагалі нереально.

Виходячи із задекларованих проблем, одним із способів їх вирішення автор вбачає у зниженні кількості кримінальних проваджень, які можуть розслідуватись одним слідчим. Для цього достатньо на технічному рівні створити фільтр в Єдиному реєстрі досудових розслідувань із обмеженням начальника органу досудового розслідування у розподілі кримінальних проваджень на конкретного слідчого понад, наприклад, 30 проваджень. З одного боку, сьогодні про це важко вести мову, тому що система Національної поліції, в т. ч. і слідчі підрозділи, перебувають в стані реформування (переатестація кадрів, проходження курсів підвищення кваліфікації тощо), а з цього впливає те, що кадрового потенціалу для розподілу наявних у провадженні певного слідчого підрозділу кримінальних проваджень серед реально працюючих слідчих (а не штатних посад) не вистачає. Як варіант, для його поповнення можна використати курси перепідготовки працівників Національної поліції. Однак, у цьому випадку постає інша проблема – професійність «нових» слідчих, якість та кваліфікованість їх праці. Адже добір слідчих необхідно робити не для того, щоб було на кого розписати кримінальне провадження, а для того, щоб за умов більшої кількості часу можна було використати всі наявні у КПК України можливості для встановлення істини, збору й оцінки доказів та притягнення винних до відповідальності через процедуру проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій.

Ще одним із способів вирішення вказаної проблеми є обмеження доступу осіб, в т.ч. і з числа співробі-

тників Національної поліції, до матеріалів кримінальних проваджень. Для порівняння можна згадати механізм здійснення досудового розслідування за КПК України 1960 року, коли до матеріалів кримінального провадження до моменту виконання вимог статті 225 мали право знайомитись лише слідчий та начальних слідчого відділу. Сьогодні ж зі збільшенням ролі прокурора у кримінальному судочинстві момент «оприлюднення» матеріалів кримінального провадження перенесено на більш ранню стадію – повідомлення про підозру. У цьому випадку на стадії збирання доказів збільшується коло осіб, які мають доступ до матеріалів кримінального провадження. Це за законами математики обернено пропорційно впливає на ступінь збереження таємниці досудового розслідування [3, с. 29; 5].

Крім прокурора, процесуального керівника прокуратури, до процесу розслідування кримінального правопорушення залучаються також і працівники оперативного підрозділу, технічних служб, експерти та, й навіть, представники громадськості. Слідчий за таких умов повинен не тільки вжити заходів до збереження таємниці досудового розслідування, а й визначити роль та участь кожного із учасників у розслідуванні та межі ознайомлення останніх з матеріалами кримінального провадження, виходячи із принципів доцільності, ефективності, оперативності, кримінально-правової характеристики правопорушення тощо.

Також під час залучення осіб до процесу досудового розслідування кримінального провадження, слідчий повинен враховувати той факт, що особа, будь-то працівник правоо-

хоронного органу чи громадський активіст, може мати власний інтерес, що аж ніяк не сприятиме реалізації завдань кримінального судочинства, передбачених у статті 2 КПК України.

У цьому аспекті, слушною, на наш погляд, є пропозиція В. І. Гузя, який пропонує роздроблення інформації на окремі елементи. За таких умов повною інформацією володіє суворо окреслене коло осіб, що створює формує в учасників досудового розслідування відчуття інформаційного вакууму, відсутність цілісного уявлення про стан розкриття та розслідування злочину. Головне – створити систему запобіжних заходів забезпечення безпеки, які передбачають охорону інформації [1, с. 144-145].

Окрім відомостей про безпосереднє проведення слідчих (розшукових) дій, потребує нерозголошення інформація стосовно елементів керівництва процесом розслідування, вжиття різного роду заходів організаційного, тактичного характеру, спрямованих на пошук та фіксацію доказів у кримінальному провадженні.

За таких умов доречним буде вести мову про роль керівництва слідчого підрозділу, міськрайліноргану в цілому у процесі забезпечення збереження таємниці досудового розслідування. Адже будь-яка діяльність матиме ефективність у випадку додержання усіма учасниками колективу певних правил та заборон. Ключова думка тут – усіма без винятку: і начальник, і підлеглий повинні однаково добросовісно відноситись до забезпечення процесу збереження таємниці досудового розслідування, і кожний в межах своєї компетенції.

Під час спілкування зі слідчими встановлено, що одні додержуються думки про необхідність збереження від розголошення процес підготовки до проведення слідчих (розшукових) дій, наприклад, обшуку чи виїмки, інші ж, міркуючи дещо глибше, наголошують на «тотальній конспірації», тобто необхідності вжиття заходів до збереження таємниці досудового розслідування в частині й одержаних результатів проведених слідчих (розшукових) дій.

Удосконаленню слідчої та прокурорської діяльності в частині забезпечення збереження таємниці досудового розслідування підлягають також і тактичні особливості проведення слідчих (розшукових) дій. Систематичність дій породжує явище автоматизму, що не завжди може сприяти повноті здійснення досудового розслідування. Кримінальне правопорушення за своєю суттю індивідуальне, тому і процес його розслідування повинен бути позбавлений елементів шаблонності.

Важливу роль відіграє і організація праці, облаштування робочого місця слідчого, прокурора, що прямо впливає на можливість збереження таємниці досудового розслідування. Як вихід, нами пропонується зменшити кількість кримінальних проваджень, які можуть розслідуватись одним слідчим, створивши в Єдиному реєстрі досудових розслідувань фільтр із обмеженням начальника органу досудового розслідування у розподілі кримінальних проваджень на конкретного слідчого понад, наприклад, 30 проваджень.

Висновки. Отже, удосконалення збереження таємниці досудового розслідування вимагає від слідчого, прокурора виваженої роботи стосов-

но визначення кола осіб, залучених до процесу досудового розслідування, з уникненням випадків необгрунтованого залучення співробітників Національної поліції або ж задоволення їх цікавості станом розслідування кримінального провадження. Обов'язково слідчий повинен врахо-

увати той факт, що особа, будь-то працівник правоохоронного органу чи громадський активіст, може мати власний інтерес, що аж ніяк не сприятиме реалізації завдань кримінального судочинства, передбачених у статті 2 КПК України.

Список використаних джерел

1. Лісогор В. Г. Криміналістичне забезпечення збереження таємниці досудового слідства: дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / Нац. акад. внутр. справ України. – К., 2003. – С. 148.
2. Кутазова И. В. Механизмуголовно-процессуального обеспечения недопустимости разглашения данных уголовного судопроизводства / И. В. Кутазова : автореф. дис....канд. юрид. Наук. – Тюмень, 2011. – 24 с.;
3. Смолькова И. В. Проблемы охраняемой законом тайны в уголовном процессе: Дисс. д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Иркут. гос. экон. акад. – Иркутск, 1998. – 404 с.
4. Г. І. Резнікова Професійна таємниця: поняття, ознаки та види / Трибуна докторанта, аспіранта і здобувача №26/2013, С. 280-291
5. Бойков А. Д. Предмет и пределы гласности уголовного судопроизводства / А. Д. Бойков // Охрана прав граждан в уголовном судопроизводстве: Сб. науч. тр. / ВНИИ проблем укрепления законности и правопорядка. - М.: ВНИИ проблем укрепления законности и правопорядка, 1989. – С. 3-9.

O. Gryza,
*post-graduate of the Dnipropetrovsk State
University of Internal Affairs*

IMPROVING THE APPLICATION OF THE MEANS AND MEASURES FORKEEPING SECRET THE PRE-TRIAL INVESTIGATION

The article deals with the means and measures for preserving the secrecy of pre-trial investigation in view of the procedural form of the activities of pre-trial investigation bodies in modern conditions.

It has been determined that improvement of the preservation of the secrecy of pre-trial investigation requires the investigator, the prosecutor of deliberate work regarding the definition of the range of persons involved in the pre-trial investigation process, avoiding cases of unreasonable involvement of the National Police staff or satisfaction of their curiosity as a state of investigation of criminal proceedings. It is imperative that an investigator should take into account the fact that a person may have his or her own interest, which in no way contributes to the realization of the criminal justice tasks envisaged in Article 2 of the CPC of Ukraine.

It is revealed that the organization of labor, the arrangement of the workplace of the investigator, the prosecutor, which directly influences the possibility of pre-

servicing the secrecy of the pre-trial investigation, plays an important role. As a way out, we are proposing to reduce the number of criminal proceedings that can be investigated by one investigator by creating a filter with the restriction of the head of the pre-trial investigation body in the Unified Register of Pre-trial Investigations in the distribution of criminal proceedings against a particular investigator over a certain norm of proceedings. The directions of improvement of the secrecy of pre-trial investigation are given in view of the theory and practice of criminal procedural activity in the pre-trial investigation.

The tactical features of conducting investigative (search) actions are also subject to improvement of investigative and prosecutorial activities. The systematic conduct of the same questioning by a witness creates the elements of automatism in the minds and actions of the investigator, the prosecutor, which may not always contribute to the completeness of the pre-trial investigation.

Key words: *pre-trial investigation; legal proceedings; secret pre-trial investigation; means and measures secrecy of pre-trial investigation.*

Надійшла до редакції 18.10.2017